

ХРОНІКА

28–29 березня 2018 року в Києві в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України відбулися ІХ Потебнянські читання.

З вітальним словом виступив директор Інституту Богдан Миколайович Ажнюк. Він наголосив, що проведення Потебнянських читань, започатковане 1977 р. в Інституті мовознавства, уже стало традицією. Важливим і дотепер залишається розгляд передумов формування геніальної особистості О. О. Потебні, вивчення того історичного середовища, в якому відбувалося його наукове становлення.

На пленарному засіданні йшлося про учителя О. О. Потебні — відомого славіста П. О. Лавровського. У доповіді «Українська мова в наукових працях П. О. Лавровського» Г. П. Півторак наголосив на неприпустимості застосування до наукової та громадської діяльності цього вченого, як і до будь-якого іншого діяча, історичного факту, процесу чи явища сучасних критеріїв та оцінок, які щодо далекого минулого майже завжди будуть некоректними, а давати певні оцінки й робити відповідні узагальнення лише з позицій того часу. У середині ХІХ ст., коли жив і працював П. О. Лавровський, наукова славістика робила тільки перші кроки, а українську мову, крім О. П. Павловського (його «Грамматика малоросійського наречія», 1818), на Наддніпрянщині ще ніхто глибоко не досліджував. Саме тому основна праця П. О. Лавровського про українську мову «Обзор замечательных особенностей наречия малорусского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями» (1859) була першим фаховим описом визначальних мовних особливостей української мови майже на всіх мовних рівнях — фонетичному, морфологічному (словозміна і словотвір), синтаксичному і значною мірою — лексичному на тлі інших слов'янських мов. Як чесний і сумлінний науковець, П. О. Лавровський у своїх дослідженнях намагався бути об'єктивним і самостійним у фор-

муванні власної позиції та наукових висновків. Його твердження про те, що наведені українські мовні особливості «беззаперечно дають цій мові право на таке ж самостійне місце, яке посідають і інші слов'янські мови», було особливо важливим та актуальним за тогочасних умов. У цей час відбувалося посилене переслідування українського друкованого слова у найдіозніших антиукраїнських актах другої половини ХІХ ст. — таємному Валуєвському циркулярі 1863 р. із твердженням про те, що «ніякої особливої малоросійської мови не було, немає і бути не може», та в сумнозвісному Емському указі імператора Олександра ІІ від 18 травня 1876 р.

Становленню наукової школи в харківській славістиці середини ХІХ ст. було присвячено доповідь Л. І. Шевченко (співатор Ю. Б. Дядищева-Росавецька).

П. І. Білоусенко у виступі «Історико-дериватологічні студії П. О. Лавровського» висвітлив причини зацікавленості П. О. Лавровського словотвірною структурою різних частин мови переважно в давніх літописах й окреслив найвагоміші здобутки дослідника в цій царині: виявлення найхарактерніших ознак творення іменника, прикметника, дієслова; прагнення простежити динаміку змін у подальші часи, дати їм оцінку. Доповідач звернув увагу на етимологічні студії, які супроводжують дериватологічний аналіз.

В. А. Глушенко у доповіді «Історія східнослов'янських ъ, ь у концепції П. О. Лавровського» відзначив, що, вивчаючи історію фонетичних явищ східнослов'янських мов, учений зробив вагомий внесок у дослідження походження редукованих голосних заднього і переднього ряду (орфографічно — ъ, ь). Слідом за О. Х. Востоковим та І. І. Срезневським він розглядав ці звуки як праслов'янську спадщину в давньоруській мові. На думку Лавровського, термін Востокова *напівголосні* не зовсім вдалий; стосовно цих зредукованих слід твердити про голосні звуки. Він довів,

що Г. П. Павський, говорячи про «придихи», фактично відстоює консонантну природу цих звуків. Водночас Павський писав про те, що літери *ъ* і *ь* використовувалися для позначення твердості та м'якості приголосних і для заміни «збіглих» голосних. Лавровський наголосив, що тут спостерігається нерозмежування значень літер *ъ*, *ь* у давньоруській мові й у сучасній російській. Значну увагу він приділив походженню звуків [ъ], [ь]: праслов'янський [ъ] походить з прайндоевропейського [*ū], а праслов'янський [ь] — з [*ī.] Отже, дослідник дав найповнішу для свого часу характеристику давньоруських зредукованих з погляду їх походження.

Історію вивчення Реймського Євангелія як пам'ятки церковнослов'янської мови східнослов'янської редакції кінця 40-х років XI ст. у дослідженнях філологів XIX — початку XXI ст. окреслила Л. П. Гнатюк, схарактеризувавши також мовні особливості тексту з погляду сучасної історичної лінгвістики.

На секції «Історія славістики: П. О. Лавровський і О. О. Потебня» предметом уваги доповіді Г. В. Межеріної «Літописні портрети і система родинно-станової ієрархії в пам'ятках XI–XIII століть» стала описана П. О. Лавровським кореляція значень термінів *племя*, *родъ*, яка, на думку дослідниці, відбиває літописну тенденцію створення узагальненого етичного портрета соціальної верстви (князів, княгинь, бояр, посадників, священників, ремісників тощо), клану, роду (клану Володимира Мономаха, Юрія Долгорукого), племені, народу (печенігів, монголо-татар, половців).

Темою виступу С. С. Пономаренка «Акцентологічна лінгвістична історіографія у працях українських дослідників» стали узагальнення наукового доробку І. Ю. Гальчука в галузі української і слов'янської акцентології.

Предметом дослідження Ю. Л. Мосенкіса була лексика, етимологізація якої на слов'янському ґрунті викликає серйозні сумніви.

Мовні особливості Сербсько-російського та Російсько-сербського словників П. О. Лавровського дослідила Т. Я. Марченко, звернувши увагу на те, що в цих перекладних лексикогра-

фічних пам'ятках є цікаві факти, які варто залучати до розв'язання проблем з історії сербської та інших мов.

Доповідь О. В. Іваненка «Міфологічна лексика в працях П. О. Лавровського і О. О. Потебні» було присвячено діалогу двох видатних учених. Проаналізувавши окремі фрагменти відповіді Потебні П. О. Лавровському на рецензію його праці «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий», доповідач дійшов висновку, що і в плані роботи з історичними джерелами (епізод з «кликати плугу») і в плані етимологічних студій (реконструкція серб. *бадъяк* у зв'язку з псл. **bosti*) висловлені О. О. Потебнею міркування лишаються актуальними й підтверджуються сучасною етимологічною практикою.

А. В. Гончаренко у своєму виступі розглянула історію розвитку семантики фразеологічної одиниці *учинити кашу* та особливості її інтерпретації О. О. Потебнею та П. О. Лавровським. Вона встановила, що основне символічне значення у структурі такої стійкої сполуки має компонент *каша*, що, крім мовного значення, передає культурну ідею з властивим їй ціннісним змістом.

У доповіді Т. В. Радзієвської було розглянуто працю П. О. Лавровського, присвячену аналізу дисертації О. О. Потебні «О мифическом значении некоторых поверий и обрядов» (1865 р.). З урахуванням традицій рецензування у XIX ст. подано структурно-семантичну характеристику тексту розбору, виявлено його смислові домінанти та інтенціональні складники. Одним з центральних місць у критичному аналізі праці Потебні стало питання про логіку й методологію наукового дослідження, коректність аргументації, умовиводів, яке отримує в рецензії Лавровського ґрунтовне і розгорнуте висвітлення.

Виступ О. В. Радчук (Харків) «Вчення П. О. Лавровського про кризу призматично-когнітивно-дискурсивного аналізу» присвячено сучасним методикам моделювання історії мови, що розвинулися з порівняльно-історичних досліджень XIX століття, джерелом яких багато в чому стали лінгвістичні ідеї П. О. Лавровського. Аналіз, здійснений доповідачем, засвідчує, що концепції дослідників XXI ст. співзвучні ідеям

мовознавця. П. О. Лавровський розглянув мовні факти в хронології та локалізації, простежив зміни, що в них відбуваються, указав на поступовий характер цих змін, виявив і пояснив особливості споріднених мов, і на основі генетичної близькості встановив самостійність української та російської мов. Висновки, до яких прийшов учений, зберігають свою значущість і мають цінність для когнітивно-дискурсивного аналізу такого гетерогенного явища, як мова.

У доповіді О. І. Ніки «Літописи як джерело історико-лінгвістичних студій П. О. Лавровського» у дискурсі історичної славістики ХІХ ст. аналізуються погляди П. О. Лавровського на особливості мовної історії, викладені ним на основі порівняння Лаврентівського й Іпатіївського літописів з Новгородським і Псковським літописами.

Метрику й текстологію літописів розглянув Н. А. Назаров.

На матеріалі праці П. О. Лавровського «Обзор замечательных особенностей наречия малорусского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями» (1859)

Г. М. Наєнко простежила функціонування когнітивної метафори з погляду актуалізації в науковому тексті концептуальних метафор свідомості автора.

В. Б. Задорожний присвятив доповідь авторству та авторові статті «О некоторых фонетических и грамматических особенностях южнорусского (малорусского) языка, не сходных с великорусским и польским».

Під час конференції відбулося засідання круглого столу «Лексика й фразеологія “Слова о полку Ігоревім” в етимологічному висвітленні», на якому вчені обговорили питання, пов’язані із сучасною інтерпретацією окремих фрагментів тексту пам’ятки, зокрема було висвітлено походження гідроніма *Немига* (В. П. Шульгач), генезу антропоніма *Редедя* (Ю. Л. Мосенкіс), окреслено й уточнено образні риси імені слов’янського божества *Велес* (О. В. Іваненко). Також було запропоновано нові погляди щодо таких місць у «Слові», як: *символ «мисі» — медведя* (П. Я. Салевич), *Живая струны* (Н. А. Назаров), назва *Русичі* (В. Ю. Франчук).

Т. ЗАРУБЕНКО